

PRZEMIANY SPOŁECZNO-GOSPODARCZE WOJEWÓDZTWA ZIELONOGÓRSKIEGO W CZTERDZIESTOLECIU PRL

Czterdzieści lat Polski Ludowej to czas wszechstronnych przemian politycznych, społecznych i gospodarczych, czas odbudowy, budowy i przebudowy — ciągłej walki o lepsze jutro.

Polska poniosła stosunkowo największe straty spośród krajów uczestniczących w drugiej wojnie światowej. Największe były straty ludnościowe (ponad 20 proc. ludności kraju). Straty materialne sięgały 38% majątku narodowego przedwojennej Polski. Legły w gruzach wielkie ośrodki przemysłowe.¹

Historycznym zadaniem pierwszych lat Polski Ludowej było przejęcie, zaludnienie i zagospodarowanie ziem odzyskanych — ziem zachodnich i północnych.

W całokształcie osiągnięć czterdziestolecia Polski Ludowej znaczący wkład wniosło również województwo zielonogórskie, które jako jedno z najmłodszych zostało utworzone w czerwcu 1950 roku. Ziemie nad Nysą Łużycką i środkową Odrą wchodzące w skład województwa zielonogórskiego odznaczały się stosunkowo niskim poziomem gospodarczym, który pogłębiły dodatkowo jeszcze szczególnie dotkliwe zniszczenia wojenne. W roku 1945 wiele miast, w tym szczególnie Gubin, Krosno, Szprotawa, Żagań i Żary były w przewadze zniszczone, szczególnie zniszczony był przemysł. Trudności i skala zadań jakie musiały być rozwiązywane w latach późniejszych nie miały porównania w dziejach. Trzeba było tworzyć od podstaw zręby społecznego życia, organizować administrację, odbudowywać gospodarkę, zapewnić ład i porządek.²

Szybko zasiedlając te ziemie, podejmując produkcję przemysłową i rolną, uruchamiając linie kolejowe dokonywano stopniowej coraz pełniej-

¹ *Problemy rozwoju gospodarczego i demograficznego Ziemi Zachodnich w latach 1945—1958* (red. J. Ziółkowski i B. Gruchman Poznań 1960. Instytut Zachodni, s. 48

² J. Grzelak i M. Woźniak, *Zagadnienia urbanistyczne — odbudowa i stan zagospodarowania miast. W: Województwo zielonogórskie — monografia geograficzno-gospodarcza. Praca zbiorowa pod red. F. Barcińskiego i in. Poznań 1961*

szej integracji Ziemi Lubuskiej z gospodarką kraju. Powstanie jednolitego ośrodka dyspozycji politycznej i gospodarczej w Zielonej Górze (dawniej 26 tysięcznym mieście powiatowym), wpłynęło integrująco na peryferyjnie położone w stosunku do Śląska i Wielkopolski ziemie i stymulowało ich dalszy rozwój.

Znaczącym problemem a zarazem dużym sukcesem gospodarczym województwa było szybkie jego zaludnienie. Procesy demograficzne przebiegały tutaj bardzo intensywnie oraz ściśle wiązały się z postępowaniem społeczno-ekonomicznym i kulturalnym. W pierwszych powojennych latach na te ziemie napłynęła głównie ludność młoda. Stąd też specyfiką województwa był i pozostaje wysoki udział młodzieży. Dziś już blisko 75% ogółu mieszkańców to urodzeni na tych ziemiach. Obecnie mieszka w województwie 638 tys. osób. Udział ludności miejskiej wzrastał z 37% w 1950 r. do 59% w 1984 r. Eksplozja demograficzna doprowadziła z czasem do ogromnego przyrostu zasobów pracy, a rozwój społeczno-gospodarczy powodował szybki wzrost liczby osób zawodowo czynnych.

Zasadnicze zmiany zachodziły w strukturze zatrudnienia. Znacznie wzrósł udział pracujących poza rolnictwem, a zwłaszcza w przemyśle, transporcie i budownictwie. Blisko 85% ogółu zatrudnionych pracuje w sferze produkcji materialnej.

Cechą przemian społecznych pozostaje wysoka aktywność zawodowa kobiet, ich udział w zatrudnieniu przekracza 46%. Niesie to jednak wiele problemów z zakresu opieki nad dzieckiem i tworzy znaczny nacisk na potrzeby rozwoju usług socjalnych.

Sukcesywnie, ssystematycznie i korzystnie przebiegają przemiany w zakresie struktury kwalifikacyjnej pracowników. Na ponad 215 tysięcy zatrudnionych w gospodarce uspołecznionej udział pracowników z wyższym wykształceniem zwiększył się z 4% w 1975 r. do 7% w 1983 r. Odpowiednie zmiany zatrudnionych z wykształceniem średnim były jeszcze szybsze z 20% w 1975 r. do 26% w 1983 r.

Charakterystyczny jest również rozwój miast województwa, co jest cechą przemian związanych z szybkim uprzemysłowieniem i urbanizacją. Szczególnie szybko wzrosła liczba mieszkańców pięciu największych miast regionu (tabl. 1).

Głównym i dominującym czynnikiem rozwoju i osiągniętego poziomu gospodarczego regionu był dynamiczny wzrost funkcji przemysłowej.

Podkreślenia wymaga fakt, iż zasadniczym źródłem utrzymania miejscowej ludności do 1939 roku było niewątpliwie rolnictwo i leśnictwo. Siłą rzeczy z nimi też — jako naturalną, dość skąpą bazą surowcową — związany był przemysł. Przeważało drobne rzemiosło, które obejmowało

TABELA 1

LUDNOŚĆ W MIASTACH WOJ. ZIELONOGÓRSKIEGO

w tys. osób	1939	1950	1960	1970	1980	1983
Zielona Góra	26	34	54	73	101	108
Nowa Sól	17	18	27	33	38	40
Zary	26	18	28	31	35	37
Zagań	21	10	18	21	24	25
Świebodzin	10	8	12	15	18	20

Źródło: A. Jelonek, *Liczba ludności miast i osiedli w Polsce w latach 1810 — 1955*. Dokumentacja geograficzna PAN Warszawa 1956 z. 5 *Rocznik statystyczny woj. zielonogórskiego 1984*

około 70% ogólnej liczby zakładów i 35% zatrudnienia całej sfery wytwórczości. W strukturze przemysłowej dominowały gałęzie przemysłu spożywczego, tekstylnego i budowlanego.³

Uruchamianie zdolności produkcyjnych tego przemysłu nie było sprawą prostą i łatwą. Borykano się z brakiem narzędzi, surowców, energii, z trudnościami kadrowymi. Był więc to czas ofiarności, a niekiedy wielkiej improwizacji, czas wyrzeczeń i ogromnego wysiłku tysięcy ludzi, którym dane było uruchamiać pierwsze zakłady przemysłowe. W pierwszej kolejności pracę podejmowały zakłady najmniej zniszczone aby stwarzać warunki dla zatrudnienia i utrzymania napływającej tu ludności.

Stopniowa odbudowa polegała nie tylko na usuwaniu zniszczeń i skutków dewastacji wojennej, ale i na całkowitym niemal przestawianiu produkcji i zmiany jej struktury. Na przykład profil wytwórczy „Zastalu”, „Dozamet” i innych fabryk ukierunkowanych dotąd na produkcję wojskową zmieniano na produkcję niezbędną do odbudowy zniszczonego kraju. Symbolem tych wszystkich przeobrażeń, a zwłaszcza wkładu lubuskiego przemysłu w dzieło intensywnej odbudowy kraju w pierwszych powojennych latach były produkowane węglarki i budowane w Zielonej Górze stalowe mosty, które montowano później na Odrze, Nysie, Wiśle, Warcie i w wielu innych newralgicznych punktach komunikacji odbudowywanego kraju.

W szczególności lata planu trzyletniego (1947—49) są dla województwa okresem bardzo intensywnego rozwoju.

³ J. Boroń, *Przemysł i rzemiosło województwa zielonogórskiego w latach 1862—1962*. Poznań 1966.

W tym czasie odbudowano zakłady energetyczne, materiałów budowlanych oraz szereg zakładów przemysłu włókienniczego. Uruchomiono również zdadne do odbudowy młyny, tartaki i zakłady przemysłu spożywczego. W efekcie zatrudnienie w przemyśle wzrosło z 18 tys. w roku 1945 do 41 tys. osób w roku 1949.

Dalsza odbudowa potencjału przemysłowego w okresie planu 6-letniego (1950—55) pozwoliła na wzrost zatrudnienia w tym dziale gospodarki o około 18 tys. osób.

Nieustanna rozbudowa i modernizacja, a także budowa nowych obiektów przemysłowych pozwoliły uzyskać w pięcioleciu 1961—1965 już większą dynamikę produkcji w województwie niż przeciętnie w kraju. Rozwój przemysłu w omawianym okresie znacznie poprawił dotychczasową strukturę przestrzenną, co wpłynęło na bardziej równomierne rozmieszczenie sił wytwórczych w regionie.

Ukształtował się przemysł elektrotechniczny, paszowy, związany z rozwojem produkcji rolnej, a także gałęzie przemysłu wytwarzającego na zaspokojenie potrzeb rynku wewnętrznego, kooperacji i eksportu.

Szczególnie dynamiczny rozwój przemysłu miał miejsce w piętnastoleciu 1965—1980. W okresie tym rozpoczęto budowę nowych dużych zakładów. Jednocześnie kontynuowano lub rozpoczęto rozbudowę oraz modernizację szeregu istniejących zakładów posiadających duże znaczenie nie tylko dla gospodarki województwa, ale i kraju. Na podkreślenie zasługują decyzje zapewniające rozbudowę przemysłu w Zielonej Górze.

Ważnym przedsięwzięciem jest rozpoczęcie w 1973 roku budowy zakładu produkującego podłogowe wykładziny dywanowe — Fabryki Dywanów „Novita” o zdolności produkcyjnej 10,4 mln m kw. tych wyrobów w ciągu roku. O rok później rozpoczęta została budowa kombinatu mięsnego. Do tego zespołu obiektów należy zakład produkcji mięsa (ubojnia) o zdolności wytwórczej 60 tys. ton w ciągu roku na jednej zmianie oraz przetwórnia mięsa. Oddano do eksploatacji Fabrykę Płyt Pilśniowych w Krośnie Odrzańskim.

W rezultacie rozbudowy przemysłu w tym czasie w regionie rozwinął się i unowocześnił przemysł elektromaszynowy, zmodernizowano przemysł lekki. Równocześnie zwiększyła się wielkość produkcji na eksport. W przemyśle zatrudnionych było już około 85 tys. osób.

Lata siedemdziesiąte w życiu społeczno-ekonomicznym województwa to okres wielu korzystnych ilościowych i jakościowych zmian, w znacznej części przypadków nieporównywalnych z latami poprzednimi. Nie było zakładu, który by nie korzystał z inwestycyjnego przyspieszenia. Rozpoczęta została budowa (o bardzo ważnej w skali kraju produkcji) Fabryki Wełny Mineralnej w Cigacicach, rozpoczęto też budowę Fabry-

ki Płyt Wiórowych w Żarach, i Zakładów Drobiarskich w Świebodzinie. W Zielonej Górze powstały ważne przemysły o znaczeniu ponadlokalnym, m.in. Zakład Aparatury Jądrowej „Polon”, Zakład Serwisowy „Interatominstrument”, Przedsiębiorstwo Poszukiwań Naftowych, Zakłady Budowy Urządzeń Technologicznych „Unitra” i Zakład pomocy naukowych „Cobrabid”.

Przekazywane do użytku obiekty przemysłowe oraz prowadzona nieprzerwanie modernizacja, umocniły kluczową rolę przemysłu w regionie. Powstały trwałe i solidne fundamenty przemysłowego rozwoju. W rezultacie województwo zielonogórskie odznacza się wyższym tempem wzrostu produkcji przemysłowej od średniej w kraju i zajmuje aktualnie wśród 49 województw 17 miejsce. W wielu wyrobach przemysł lubuski wykazuje znacznie wyższy udział. Na przykład wagony towarowe w 58,5%, produkowane są w zielonogórskim i płyty pilśniowe 18,0%, chłodziarki i zamrażarki 17,0%, tkaniny wełniane i wełnopodobne 12%, maszyny i urządzenia dla przemysłu spożywczego 10,7%, odlewy żeliwne 6,5%, szkło płaskie ciągnięte 6,2%, cegła palona 5,5%, meble 5,4%, po 3,5% tarcica iglasta, obuwie, bielizna osobista, po 3% produkty uboju i przemiał zbóż⁴.

Połowa potencjału przemysłowego województwa zlokalizowana jest w Zielonej Górze, Nowej Soli, Żarach i Żaganiu, przeważnie jest to przemysł lekki i elektromaszynowy.

W małych miastach rozwija się przemysł spożywczy zwłaszcza spółdzielczy, drobne zakłady produkcyjno-usługowe oraz przemysł mineralny i drzewny.

W strukturze przemysłu decydującą rolę odgrywają przemysł elektromaszynowy i lekki w których pracuje ponad 60% ogółu zatrudnionych w przemyśle wytwarzając około 70% wartości produkcji.

W ostatnim dziesięcioleciu uległa radykalnym zmianom struktura asortymentowa wyrobów. Wprowadzono szereg wyrobów nowych jak np. przemysłowe urządzenia do obróbki termicznej, dla energetyki atomowej, automatycznej regulacji i sterowania, wagony samowyladowcze, maszyny dla górnictwa i przemysłu spożywczego oraz lekkiego, nici syntetyczne, wykładziny podłogowe, nowe wzory tkanin, funkcjonalne zestawy meblowe, meble tapicerowane, oraz szyby dla przemysłu motoryzacyjnego.

Zjawiskiem negatywnym w rozwoju przemysłu jest niedostateczny udział drobnej wytwórczości, która pracowałaby zaspokajając potrzeby

⁴ Rocznik Statystyczny Przemysłu 1984 r. Warszawa 1985 GUS, s. 42/43

rynku lokalnego. Na rozwoju tego przemysłu odbiła się nieuzasadniona koncentracja i centralizacja zarządzania przemysłem spółdzielczym oraz likwidacja państwowego przemysłu terenowego. Również zbyt wolno w stosunku do możliwości rozwijają się przemysły pracujące na surowcach lokalnych (przemysł mineralny, przetwórstwo owocowo-warzywne).

Z ogólnej wartości sprzedaży produkcji przemysłowej 34% kierowane jest na zaopatrzenie rynku w tym wyroby przemysłu lekkiego trafiają do sklepów w 34,5%, przemysłu spożywczego w 25%, przemysłu maszynowego w 13,3%, pozostała produkcja ma charakter zaopatrzeniowy.

W pierwszych latach powojennych odbudowujący się ze zniszczeń przemysł nastawiony był przede wszystkim na zaspokojenie najniezbędniejszych potrzeb rynku krajowego. Obecnie dostawy eksportowe z województwa wynoszą ponad miliard złotych, w tym do krajów kapitalistycznych 192 mln zł i krajów socjalistycznych 811 mln zł. W strukturze towarowej eksportu przeważają wyroby przemysłu elektromaszynowego 70% i lekkiego 14% ogólnego eksportu. Około 50% przedsiębiorstw województwa pracuje na rzecz eksportu. Największymi kontrahentami zakładów zielonogórskich są ZSRR, NRF, CSRS, Węgry, Francja, Szwajcaria, Szwecja, Austria i Albania.⁵

W ten sposób przemysł województwa w coraz większym stopniu nabiera cech przemysłu nowoczesnego. Staje się on jednocześnie istotnym czynnikiem miastotwórczym, a także działa aktywizująco na rozwój innych działów gospodarki narodowej, jak budownictwo i transport.

W dorobku województwa zielonogórskiego kluczowe miejsce zajmują wyniki i osiągnięty poziom produkcyjno-ekonomiczny rolnictwa. Przez niemal dwadzieścia powojennych lat rolnictwo stanowiło równoważny do przemysłu czynnik aktywizacji życia gospodarczego.

Na ziemiach tych w okresie do 1939 roku ta dziedzina produkcji odznaczała się brakiem szerszych perspektyw. Plony podstawowych ziemioplodów (1938 r.) kształtowały się następująco: zboża 19,2q/h (w tym żyto 17,8 q/h), ziemniaki 172,6 q/h. W oparciu o istniejącą naturalną bazę paszową na ogół dobrze rozwijała się produkcja zwierzęca. Na 100 ha użytków rolnych przypadało 48 szt. bydła, 72 szt. trzody chlewnej i około 14 owiec.

W warunkach powojennych powstały niezwykle skomplikowane okoliczności rozwoju produkcji rolnej, bardziej złożone niż na pozostałych obszarach kraju. Stan gospodarki rolnej był wyjątkowo niesprzyjający, osiedlani tu rolnicy nie znali miejscowych warunków glebowo-klimatycznych oraz sposobów stosowania odpowiednich zabiegów agrotechnicznych. Plony zbóż, które w uprawach zajmowały 70% areалу, w 1945 roku

⁵ Rocznik Statystyczny Wojewódzki 1984. Warszawa 1984, GUS s. 122—123

wynosiły zaledwie 9q/h, a ziemniaków około 110q/h. Pogłowie zwierząt gospodarskich na 100 ha użytków rolnych było niskie: bydło — 12 szt., w tym 8 krów, trzoda chlewna 9 szt., owce 2 szt., konie 6 szt. (podstawowa siła pociągowa w tym okresie). W ciągu 3 lat nastąpił już wyraźny postęp w produkcji rolnej. W znacznym stopniu odbudowano zniszczone gospodarstwa, uruchomiono istniejące urządzenia elektryczne. Odbudowa postępowała bardzo szybko.⁶

W pierwszej kolejności uruchamiano rezerwy wytwórcze bez angażowania znacznych nakładów finansowych (zagospodarowywanie ugorów i odłogów, które w 1964 r. stanowiły blisko 60% arealów, przywracanie pełnej wartości eksploatacyjnej obiektom i zagrodom).

Z części wyłączonych z reformy rolnej gospodarstw wielkoobszarowych (20% użytków rolnych) stworzone zostały podstawy do powołania (1949 r.) przedsiębiorstw państwowych gospodarstw rolnych.⁷ Rozwój rolnictwa miał jednak charakter ekstensywny.

Intensyfikacja produkcji rolnej dokonywała się początkowo w oparciu o wzrost nakładów pracy żywej, poprzez stopniowe rozszerzanie bardziej pracochłonnych upraw a następnie poprzez zwiększenie inwestycji, stosowanie nawozów mineralnych, budownictwa rolniczego oraz mechaizacji.

Po okresie osadnictwa i aktywnej odbudowy nastąpił etap (1950—1955) charakteryzujący się osłabieniem tempa rozwoju gospodarki rolnej. Wobec priorytetu industrializacji, na rozbudowę potencjału wytwórczego rolnictwa przeznaczono niedostateczną wielkość środków inwestycyjnych i produkcyjnych. Nadal kierowano na zielonogórską wieś ludność bezrolną z przeludnionych terenów województw centralnych, a główne wysiłki koncentrowane były na uspołecznianiu ziemi gospodarstw chłopskich.

Niemniej i w tej niesprzyjającej sytuacji rolnictwo województwa wykazywało się znaczącymi dla kraju i regionu osiągnięciami. Należą do nich niewątpliwie zmiany, jakie zaszły w kierunkach produkcji roślinnej (wzrost upraw roślin przemysłowych). Zmniejszyły się dysproporcje w porównaniu z przeciętnymi w kraju w obsadzie zwierząt gospodarskich na 100 ha użytków rolnych, a w plonach podstawowych ziemniaków utrzymano się na poziomie przeciętnych. Wzrosła towarowość produkcji rolnej.

W latach 1956—1970 ponownie miało miejsce przyspieszenie rozwoju sił wytwórczych rolnictwa. Na zielonogórskiej wsi zaznacza się w coraz większym stopniu stabilizacja oraz postępujący proces integracji z

⁶ Zielonogórskie. Rozwój województwa w Polsce Ludowej. Warszawa 1970, PWN s. 144

⁷ Markiewicz Adam. Problemy społeczno-polityczne i gospodarcze wsi lubuskiej 1945—1975. Warszawa 1981, PWN s. 33

resztą kraju. Na potrzeby produkcji rolniczej kierowane były znaczne środki inwestycyjne oraz dostawy nawozów sztucznych, kwalifikowanego materiału siewnego, materiałów budowlanych i kredyty. Rozbudowane zostało szkolnictwo średnie i zawodowe. Utworzony został Fundusz Rozwoju Rolnictwa. Znacznie podniósł się stopień mechanizacji procesów produkcyjnych. Stopniowo wzrastał potencjał usług dla rolnictwa. Rozwój organizacji chłopskich, kółek rolniczych i związków producentów stał się ważnym czynnikiem podniesienia kultury rolnej.

Nowa polityka rolna zapewniła niezbędne warunki, sprzyjające dalszej stabilizacji gospodarczej i umacnianiu osadnictwa rolnego. Stabilizacja ta objęła również państwowe gospodarstwa rolne, które skuteczniej rozwiązywały swoje problemy ekonomiczne. W tym czasie przeciętne wyniki przekraczają już rezultaty osiągnięte na tych ziemiach w okresie przedwojennym.

W kolejnym okresie 1971—1980 w rolnictwie wydatnie zostają zwiększone nakłady inwestycyjne, nawożenie mineralne a na jeden ciągnik (fizyczny) przypada już poniżej 50 ha ziemi. Realizowane były również szerokie przedsięwzięcia zmierzające do szybkiego unowocześniania organizacji, technologii produkcji oraz poszerzanie i usprawnienie kooperacji jednostek uspołecznionych z gospodarką indywidualną.

Korzystne przemiany nastąpiły w strukturze zasiewów, dzięki zwiększaniu upraw wysoko wydajnych gatunków roślin (pszenica, jęczmień, kukurydza). Wyraźny postęp odnotowano w produkcji zwierzęcej.

Istotne zmiany zaszły w strukturze własności użytków rolnych na korzyść gospodarki uspołecznionej, która użytkuje 56⁰% areалу ziemi (w tym PGR ponad 43%).

Widoczny postęp uzyskany został w produkcji ogrodniczej zwłaszcza po roku 1975. Znacząco zwiększyła się powierzchnia upraw pod osłoniem. Nastąpiły korzystne zmiany w strukturze upraw warzyw gruntowych, co umożliwiło rozszerzenie asortymentu artykułów kierowanych na rynek. Efekty rozwoju gospodarki żywnościowej w województwie wyrażają dane zawarte w tabl. 2.

Obok pozytywnych zjawisk wpływających aktywnie na produkcję rolną w ostatnim dziesięcioleciu (1975—1985) występowały również niekorzystne tendencje.

Nadmierny odpływ ludności do pracy poza rolnictwem, zwiększanie się udziału ludności w wieku starszym na wsi oraz niska opłacalność produkcji sprawiły obniżenie się poziomu rozwoju gospodarki żywnościowej.

Rozbudowane w minionych latach obiekty inwentarskie (dla bydła,

trzody chlewnej, drobiu) nie mogły być efektywnie wykorzystane z uwagi na niedostateczny, nieproporcjonalny rozwój produkcji roślinnej (pasz) w stosunku do produkcji zwierzęcej.

Nadal niedostatecznie intensywne było gospodarowanie na użytkach zielonych, które stanowią znaczny udział w strukturze użytków rolnych.

TABELA 2

PRODUKCJA ROLNA W WOJ. ZIELONOGÓRSKIM

Sektor	Skup żywca ogółem (Kg/h)			Skup mleka (l/h)		
	1970	1975	1980	1970	1975	1980
gosp. całkowita	104,1	105,1	231,7	227,4	385,3	442,5
PGR Min. Rolnictwa	92,0	217,5	257,4	345,4	422,9	374,5
roln. sp. produkc.	62,5	285,7	302,3	62,5	214,3	224,8
kółka rolnicze	21,7	262,0	288,8	—	5,3	21,5
gosp. nieuspoł.	101,0	170,7	184,3	191,8	431,5	612,0

Źródło: Rocznik Statystyczny województwa zielonogórskiego 1980 r.

Mimo występującego w gospodarce kryzysu ekonomicznego rolnictwo lubuskie uzyskuje wyższą dynamikę rozwoju od średniej w kraju.

Głębokie załamanie w sferze produkcji materialnej, które wystąpiło w latach 1980—1981, chociaż osłabiło tempo przemian społeczno-ekonomicznych regionu, to jednak nie przerwało długofalowych procesów rozwojowych o czym świadczy postęp — choć nieco wolniejszy — w wielu dziedzinach życia.

Równocześnie z rozwojem sfery produkcji w czterdziestolecie rozbudowywana była infrastruktura społeczna i techniczna.

Do istotnych osiągnięć w regionie należy postęp, jaki dokonał się w rozwiązywaniu problemów potrzeb socjalno-bytowych ludności. Fakt ten wyraża się w ciągłej rozbudowie odpowiednich obiektów i urządzeń, wzrostu dostępności usług i świadczeń w tej dziedzinie.

Podstawą odbudowy oświaty w latach 1945—1960 była likwidacja analfabetyzmu i wyrównanie oświatowych dysproporcji. Cennym i skutecznym zjawiskiem był dynamiczny rozwój oświaty dorosłych.

Rozbudowa, adaptacja i remonty starych obiektów szkolnych nie na długo zdołały zaspokoić szybko rosnące potrzeby, w tej sytuacji podjęto intensywną budowę nowych szkół. Wybudowano w województwie ponad 2,5 tys. pomieszczeń do nauki oraz zwiększono wydatnie ilość miejsc w internatach.

W wyniku szeroko rozwiniętej akcji wybudowania „tysiąca szkół na Tysiąclecie” oraz znacznych nakładów państwa oddane zostało ponad 140 nowych szkół różnego typu. Gdy od połowy lat sześćdziesiątych wyż demograficzny zaznaczył się w rocznikach szkolnictwa ponadpodstawowego rozbudowana została odpowiednio sieć tych szkół. Dziś większość szkół mieści się w nowoczesnych budynkach, w ponad 300 szkołach podstawowych zdobywa wiedzę około 70 tys. uczniów. W ponad 130 szkołach zawodowych wszystkich stopni kształci się ponad 35 tysięcy młodzieży. Do liceów ogólnokształcących uczęszcza blisko 6 tys. młodzieży.

Powszechność oświaty oraz szybki rozwój wszystkich dziedzin życia społeczno-gospodarczego wysunęły potrzebę utworzenia ośrodka akademickiego i naukowego. W 1965 r. utworzono w Zielonej Górze Wyższą Szkołę Inżynierską, a następnie Wyższą Szkołę Pedagogiczną w Zielonej Górze (i filię Poznańskiej AWF w Gorzowie). Nadto zorganizowana została sieć punktów konsultacyjnych szeregu wyższych uczelni Poznania, Wrocławia i Szczecina.

Na zielonogórskich wyższych uczelniach zdobywa wiedzę na studiach stacjonarnych, wieczorowych i zaocznych około 6 tys. młodzieży. Kadra nauczycieli akademickich przekracza już 200 osób, z tego około 100 samodzielnych pracowników naukowych.

Na czoło dorobku wysuwa się awans kulturalny Ziemi Lubuskiej, co demonstruje dynamiczna działalność wielu regionalnych i lokalnych ośrodków kultury. Do popularyzacji kultury w regionie od lat przyczyniają się: teatr, Filharmonia — Estrada Ziemi Lubuskiej oraz Lubuskie Towarzystwo Muzyczne im. H. Wieniawskiego. Podkreślić należy duży wysiłek organizacyjny działaczy i pracowników kultury, do tradycji należą już imprezy liczące się uznaniem w kraju jak: Międzynarodowy Festiwal Zespołów Pieśni i Tańca, Festiwal Piosenki Radzieckiej, Lubuskie Lato Filmowe oraz Wystawy Plastyki i Sympozjum „Złotego Grona”. Niezwykle żywotne są też środowiska twórcze: plastyczne, literackie i naukowe. Aktywnie rozwijana jest sztuka ludowa i amatorski ruch artystyczny. Folklor ludowy kultywują i prezentują Zespoły Pieśni i Tańca — „Dąbrówka”, Lubuski, Żarski, Krzepielów. Działają także dwie ludowe kapele koźlarzy w Zbąszynku i Dąbrówce. Do pielęgnowania tradycji regionu lubuskiego, stwarzania odpowiednich warunków twórcom i naukowcom, popierania i publikowania dorobku naukowego i artystycznego twórców lubuskich przyczynia się Lubuskie Towarzystwo Kultury.

Działalność badawczo-naukową i wydawniczą prowadzi Lubuskie Towarzystwo Naukowe, które publikuje prace naukowe, w tym wydawnictwo ciągłe — „Rocznik Lubuski”, promując młodych naukowców.

Znaczącą rolę w upowszechnianiu wartości kulturalnych spełniają — dwutygodnik „Nadodrze”, dziennik „Gazeta Lubuska” i lokalna rozgłośnia radia.

Istniejąca sieć placówek kulturalno-socjalnych organizowana była w przeważającej większości w oparciu o obiekty stare, często нефункционалне o wysokim stopniu zużycia. Rozbudowa oparta była głównie o czyny społeczne, kapitałne remonty i adaptację oraz fundusz konserwacji zabytków. W ramach tych działań wybudowano nowe kino „Wenus”, Pawilon Wystawowy BWA, Rozgłośnię Polskiego Radia, Klub Międzynarodowy Książki i Prasy oraz Bibliotekę Wojewódzką w Zielonej Górze, kilka domów kultury i kilkanaście świetlic na terenie województwa.

Jako jeden z elementów sfery socjalnej rozwija się też potencjał służby zdrowia. Szczególnie pilnym zadaniem po wyzwoleniu było zorganizowanie bazy profilaktyczno-leczniczej dla ludności. W pierwszym okresie powojennym adoptowano nieliczne obiekty służby zdrowia oraz organizowano od podstaw nową sieć placówek leczniczych. W kolejnych latach rozbudowywano sieć placówek uruchamiając w szeregu szpitalach nowe oddziały specjalistyczne. Poprawiło się wyraźnie wyposażenie lecznictwa w urządzenia i aparaturę medyczną. W Szpitalu Wojewódzkim utworzono oddziały specjalistyczne, zainstalowano też nowoczesne urządzenia medyczne. Znacznie rozszerzyły zakres działalności pracownie diagnostyczne. Prowadzona jest w wielu szpitalach i obiektach systematyczna rekonstrukcja bazy materialnej lecznictwa.

Aktualnie na terenie województwa czynnych jest 11 szpitali i 2 zespoły specjalistyczne. Rozwinięta została znacznie sieć placówek lecznictwa otwartego. Tworzy ją 130 przychodni wyposażonych w gabinety specjalistyczne i pracownie analityczne, przeszło 57 ośrodków zdrowia i ponad 130 aptek i punktów aptecznych. Województwo posiada dobrze rozwiniętą sieć placówek służby zdrowia na wsi. Średnio na jeden wiejski ośrodek zdrowia przypada 4 tysiące mieszkańców. Średnia liczba łóżek w szpitalach na 10 tys. mieszkańców wynosi 62.

O zdrowie mieszkańców regionu troszczy się ponad 900 lekarzy oraz 2,5 tys. pielęgniarek zatrudnionych w lecznictwie uspołecznionym. Biorąc pod uwagę ilość tych kadr na 10 tysięcy mieszkańców jest ona jednak w porównaniu do przeciętnego stanu w kraju jeszcze niedostateczna.

Opieką i wychowaniem dzieci służy w województwie zielonogórskim 40 żłobków i ponad 500 przedszkoli, dysponując ponad prawie 30 tys. miejsc. Ogółem wychowaniem przedszkolnym objętych jest około 60 % dzieci.

O poziomie życia mieszkańców w poważnym stopniu decydują warunki mieszkaniowe, chociaż potrzeby w tym zakresie nie są jeszcze zaspokojone, wysiłek poniesiony dotychczas jest znaczny. Objęto w posiadanie na tych ziemiach około 250 tys. izb w miastach z czego 60 tys. wybudowanych przed 1900 rokiem. W okresie pierwszych 30 lat wybudowano około 230 tys. nowych izb o pełnym standardzie. Równocześnie prowadzony był i jest kontynuowany proces modernizacji miast i wsi. Po wyzwoleniu zaledwie połowa miast posiadała sieć gazową, wodociągową oraz kanalizację i to w nienajlepszym stanie. Obecnie w miastach ponad 90 proc. mieszkań wyposażonych jest w wodociąg, 65 proc. w łazienkę, blisko 70 proc. w sieć gazową, 50 proc. w centralne ogrzewanie. Wiele wsi (1/4) posiada wodociągi wybudowane często przy udziale samych mieszkańców. Tempo budownictwa mieszkaniowego stale rosło. Na przestrzeni ostatnich 10 lat w województwie zbudowano ponad 35 tys. mieszkań co pozwoliło osiągnąć wskaźnik zagęszczenia 1,02 osoby na izbę oraz 1,17 gospodarstw domowych na mieszkanie. Potrzeby rosną jednak szybciej niż nowe budownictwo mieszkaniowe, stąd wydłuża się czas oczekiwania na mieszkanie. Ziemia Lubuska stała się poważnym zagłębieniem budownictwa mieszkaniowego, posiadając rozbudowane zaplecze projektowo-konstrukcyjne i produkcyjne pracujące na jego potrzeby. Wraz z rozbudową miast realizowanych jest wiele inwestycji komunalnych. W Zielonej Górze zbudowano duże ujęcie wody i elektrociepłownię wraz z magistralami doprowadzającymi energię ciepłą do nowych osiedli oraz największych zakładów produkcyjnych. Olbrzymi wysiłek jest również kierowany na uzbrojenie miast w ogólne urządzenia komunalne. W 4 miastach utworzona została komunikacja miejska.

Zielonogórskie ze względu na znaczne obszary leśne (48 proc. powierzchni), bogatą sieć rzeczną oraz liczne jeziora (ponad 1000, w tym 535 o pow. ponad 1 ha) stopniowo wykorzystuje te potencjalne możliwości dla rozwoju ruchu turystycznego i wypoczynku. Region jest jednym z nielicznych, w którym zanieczyszczenie środowiska jest dotychczas stosunkowo niewielkie.

Przytoczone oceny, liczby i porównania ilustrują pobieżnie jedynie niektóre główne osiągnięcia i problemy regionu w minionym czterdziestolecu. Skala przeobrażeń jest niewątpliwie widoczna, a bezsporne przemiany dostrzegane są również we wszystkich dziedzinach życia i świadomości społecznej. Województwo znajduje się na wielu odcinkach w czołówce krajowej, osiągnięcia te były możliwe przede wszystkim dzięki wielkiej, zwłaszcza w latach 60-tych i początkach lat 70-tych konsolidacji i integracji społecznej. Ona to torowała drogę wszystkim suk-

cesom. Trud osiadłych tu pionierów może stanowić godny przykład do naśladowania przez przyszłe pokolenia.

W latach 1950—75 a więc przez 25 lat ubiegłego 40-lecia województwo zielonogórskie było regionem jednym z 17 w kraju o znacznym obszarze i potencjale demograficznym i gospodarczym. W roku 1975 przeszło ono zasadniczą przemianę w ramach zmian podziału administracyjnego kraju.

Wyodrębniając nowe województwa dążono do uwzględnienia jednorodności warunków geograficznych, klimatycznych i demograficznych w oparciu o istniejący już i przewidywany potencjał gospodarczy. W wyniku reformy ogniwo podstawowe — gmina lub miasto — stało się zasadniczą instancją o funkcjach bezpośredniego zarządzania i administrowania (formalnie i faktycznie przestały istnieć powiaty), a ogniwo nadrzędne — województwo — wyposażone zostało w funkcje programujące, koordynacyjne i kontrolne.

Powstała więc inna struktura społeczno-gospodarcza i przestrzenna kraju, zmieniająca proporcje i zróżnicowania międzywojewódzkie. Pojawił się znaczny zbiór problemów występujących na styku województw, powstały nowe ciężenia i związki funkcjonalno-przestrzenne, co wiąże się z problemem kierunku i skali rozwoju ich stolic.

Województwo zielonogórskie z połowy 1975 roku, jedno z 49 powstało na bazie byłego województwa zielonogórskiego.

W skład województwa zielonogórskiego weszło 13 miast, 13 miast i gmin oraz 48 gmin. Z dotychczasowych granic województwa zielonogórskiego włączono do województwa gorzowskiego: miasta — Gorzów Wielkopolski, Kostrzyn, Międzyrzecz, Rzepin, Słubice, Strzelce Krajeńskie, Sulęcín; miasta i gminy — Dobiegniew, Drezdenko, Ośno, Skwierzynę, Trzciel i Witnicę; gminy — Bobrówko, Bogdaniec, Bledzew, Brójce, Deszczno, Gościm, Górzycę, Kamień Mały, Kłodawę, Kowalów, Krzeszyce, Lipki Wielkie, Lubiszyn, Lubniewice, Międzyrzecz, Przytoczną, Pszczew, Santok, Słońsk, Słubice, Stare Kurowo — Strzelce Krajeńskie, Sulęcín i Zwierzyn. Do województwa legnickiego włączono miasto Głogów: miasto i gminę Przemków: gminy — Gaworzyce, Głogów, Grębocice, Jerzmanową, Kotłę, Pęcław, Radwanice i Żukowice. Do województwa leszczyńskiego włączono miasto Wschowę; miasto i gminę Szlichtyngowę: gminy — Wijewo i Przyczynę Dolną.

Trzonem sieci osadniczej nowego regionu jest zielonogórska aglomeracja miejsko-przemysłowa, pod której wpływem bezpośrednim (strefa ciężenia) są, poza Zieloną Górą, Nową Sól, Czerwieńsk, Sulechów i Koźuchów.

Województwo obejmuje obszar 8,8 tys. km kw, co stanowi 2,8% powierzchni kraju. Pod względem obszaru zajmuje siódme miejsce.⁸

Użytki rolne stanowią 41,5% powierzchni regionu, a lasy obejmują 42,8%, co oznacza pierwszą lokatę w kraju pod względem obszaru leśnego i drugie miejsce pod względem lesistości. Siecią komunikacyjną o znaczeniu ponadlokalnym są linie kolejowe Berlin — Poznań — Warszawa oraz linia Wrocław — Szczecin i drogi E-8 oraz E-14 o tym samym kierunku. Gęstość linii kolejowych i dróg kołowych jest znaczna i wyższa niż przeciętnie w kraju.

Pod względem liczby mieszkańców województwo zielonogórskie zajmuje 25 miejsce wśród 49 województw. W końcu 1984 roku mieszkało tu 1,7 proc. ludności kraju. Wskaźnik urbanizacji jest wysoki, 59,6 proc. (322 tys. osób) ludności regionu zielonogórskiego mieszka w miastach (kraj 58,4 proc.).

Na terenie wsi zielonogórskiej zamieszkiwało 1,6 proc. mieszkańców wsi w Polsce.

Struktura wieku ludności wskazuje na wysoki udział młodzieży do lat 18 (32,4 proc.). W gospodarce społecznej pracuje 215 tys. osób (1,8 proc. wielkości krajowej). Najwięcej osób pracuje w przemyśle (89 tys., tj. 40,1 proc. zatrudnionych), w rolnictwie 11,2 proc., w transporcie 9,2 proc. i w handlu 10 proc. Ogólnie biorąc około 75 proc. ludności utrzymuje się ze źródeł pozarolniczych, a wskaźnik aktywności zawodowej kobiet jest wysoki i wynosi 45,1 proc.

Potencjał ludzki i pozarolniczy potencjał produkcyjny koncentruje się w miastach. Z ogólnej liczby 26 miast, dziewięć liczy ponad 10 tys. mieszkańców, z tego trzy ponad 30 tys. Połowę stanowią miasta małe do 5 tys. mieszkańców (24 proc. mieszkańców miast), zaś miasta powyżej 30 tys. mieszkańców grupują 48 proc. ludności miejskiej.

W regionie wyróżnia się dwa obszary koncentracji przemysłu: obszar środkowej Odry, stanowiący zielonogórską aglomerację miejsko-przemysłową (krajowy ośrodek wzrostu) i drugi obszar, przyległy do zespołu miejskiego (ośrodka) Żar — Zagania.

Obszary o dużej randze atrakcyjności turystycznej obejmują rejon Łagowa, Niesulic, Krosna Odrzańskiego, Zbąszynia, Wolsztyna i Sławy. Łącznie 32 proc. powierzchni województwa zalicza się do I—III rangi atrakcyjności turystycznej w skali krajowej.

Potencjał przemysłowy województwa scharakteryzować można trzy i półprocentowym udziałem w produkcji krajowej i 20 miejscem pod względem wartości produkcji. Poziom uprzemysłowienia regionu nie róż-

⁸ *Rocznik Statystyczny Województwa 1984. Rocznik Statystyczny 1984. GUS 1985 r.*

ni się zasadniczo od średniej krajowej, co potwierdza porównanie podstawowych wskaźników w regionie na tle kraju.

W strukturze gałęziowej przemysłu mierzonej wielkością zatrudnienia dominujące pozycje zajmują przemysły: lekki 36,6 proc., elektromaszynowy 30,3 proc., spożywczy 9,2 proc., oraz mineralny 9,1 proc. W strukturze rozpatrywanej pod względem wartości produkcji pierwsze miejsce zajmuje przemysł lekki — 29,5 proc., spożywczy — 26 proc., elektromaszynowy — 26 proc.

Natomiast w rolnictwie pod względem wielkości użytków rolnych, stanowiących 1,8 proc. obszaru krajowego, województwo zajmuje dalekie 33 miejsce. Jakość gleb jest bardzo niska. W klasie I—III jest zaledwie 18,7 proc. gruntów, gdy w kraju średnio 27,4 proc.; natomiast w klasach IV—VI w województwie jest 48,7 proc. gruntów, w kraju natomiast 32,4 proc.

Po reformie w 1975 wyraźniej niż kiedykolwiek ujawniły się różnice w poziomie rozwoju gospodarczego woj. zielonogórskiego i stwierdzić można, że proces uprzemysłowienia i rozwoju transportu był tu powolniejszy niż w innych, bardziej zacofanych regionach, natomiast produkcja rolnicza rozwinęła się znacznie.

Dynamiczny rozwój społeczno-ekonomiczny w minionym okresie zrodził nowe problemy, których rozwiązywanie stanowi zadanie do dalszego działania.

Aktualnie opracowywane są i dyskutowane kierunki rozwoju województwa do 2000 roku.

Na okres ten zakłada się między innymi zaniechanie rozwoju ekstensywnego, dalsze unowocześnianie struktury gospodarczo-przestrzennej, racjonalną gospodarkę zasobami ludzkimi, aktywniejszą ochronę środowiska naturalnego, szersze wykorzystywanie osiągnięć nauki i techniki. Osiągnięty potencjał demograficzny i ekonomiczny w pełni pozwala na podejmowanie tych działań, które wyznaczać będą kształt jutra województwa odznaczającego się systematyczną poprawą warunków życia ludności.⁹

⁹ Wszystkie dane liczbowe określające stan istniejący dotyczą roku 1984